

Nemes Márta

A KÖBÁNYAI TEMPLOM TÖRTÉNETE

A TEMPLOM ÉPÍTÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI

Kőbánya 1873 előtt nem tartozott a fővároshoz, régen virágzó kőfajti-iparáról elnevezett település volt. Az ipari fejlődés fellendülésével, új iparágak létrejöttével lakóinak száma ugrásszerűen növekedni kezdett, és ez magával hozta egy új templom építésének igényét is. Először ugyan csupán az 1740 körül épült Kápolna téri kis kőkápolnát bővítették ki (1870-ben)¹, de miután ezzel együtt is tarthatatlanná vált a helyzet, a kőbányai polgárok 1883. november 17-én bizottságot alakítottak a templom-építés megszervezésére,² és írásban fordultak a főváros törvényhatósági bizottságához ügyük felkarolása végett.

1884-ben a törvényhatósági bizottság napirendre tűzte a kőbányaiak kérelmének megtárgyalását,³ és a főváros mérnöki hivatalának bevonásával 1855. májusára elkészült az épület elhelyezési variációinak terve.⁴ Eszerint a lehetőségek a következők voltak:

1. a Kápolna tér,
2. az egykori Dreher-féle sörfőzde telkéből kihalásandó háromszögű telekrész és
3. a Bánya tér.

A három változat közül az első kettő a közgyűlés képviselőinek óhaja,⁵ a harmadik pedig a Fővárosi Közmunkák Tanácsának – városrendezési elképzeléseibe illeszkedő – javaslata volt.⁶

1885-től 1887. június 15-ig tartott a templom helyének eldöntése körüli vita, s mivel megegyezni nem tudtak, végül a belügyminiszternek kellett az ügyben határoznia, aki a Bánya-téri változatot választotta.⁷

A bizottmány és a tanács nehezen tudott belenyugodni a döntésbe. A következő esztendőben újabb indítvánnyal álltak elő: legyen Kőbányán inkább két, kisebb templom, egy a Bánya-, egy pedig a Kápolna téren. Természetesen ilyen javaslat nem kaphatott helyet egy jogerős belügyminiszteri döntés után, mely kimondta: „... a kőbányai templom a bánya téren lesz elhelyezendő, mögötte hat öles új utca lesz nyitandó, a plebániaépület számára a ligeti iskolaépület párjaként leendő megépíthetése céljából a templom másik oldalán a hely fentartandó...”⁸ stb.

Ezzel eldőlt a templom elhelyezésének kérdése.

A TEMPLOM TERVEI

A történeti kutatás eddig a kőbányai templom építésének kezdetét Lechner Ödön első tervének elkészültétől számította.⁹ A most bemutatásra kerülő anyag tükrében az épületre vonatkozó történeti adatok teljesebbé válnak, és fény derül arra is, miként nyerte a templom ezt a nem kimondottan Lechnerre jellemző „eklektikus-szeccsessziós” formát mely annakidején és azóta is bírálóiból oly ellentétes és heves érzelmeket váltott ki.

Lechner Ödön építészeti törekvései köztudottak. Eredményeit a megelőző és rákövetkező korok hasonló törekvéseivel szemben itt nem célunk taglalni. Érdeklődésre tarthat számot azonban, hogy a kőbányai templom építésének története éppen ugyanazokért a célokért küzdő elődjének, Feszl Frigyesnek alakjával kezdődik.

Feszl Frigyes – akárcsak Lechner Ödön – huzamosabb ideig lakott Kőbányán, s így „élete utolsó éveiben a legmelegebb ragaszkodással csüggött a Kőbányai templom – már akkor is sokat hangoztatott – építésének eszméjén. Részt vett benne és előmozdította a kezdeményezést és az aláírások alkalmával 100 frt.-tal járult a tőkegyűjtéshez. A kőbányai polgárok bizalma és szeretete által felhivatván az új templom tervének elkészítésére, e felhívásnak készségesen meg is felelt” – olvashatjuk fiának 1889. májusában kelt levelében, melyben a főváros törvényhatósági bizottságának megvételre felajánlja az atyja által készített terveket.¹⁰

A templom első terve tehát már 1883 végén, 1884 elején elkészült, s ha nem is maradt fenn minden rajz, a meglévők világosan illusztrálják Feszl elgondolását (62–65. kép).¹¹ A három hosszhajós elrendezésű, hat boltszakaszból álló templomtest főhajója bazilikális megvilágítású, mellékhajói igen alacsonyak. A szentély a nyolcszög öt oldalával zárul, a mellékhajók félköríves lezárású kápolnában, illetve sekrestyében folytatódnak. A homlokzatok neoromán architektúrát kaptak. A főbejáratot két zömök torony fogja közre, melyek csak a harangház szintjével magasabbak a főhajónál, toronysisakjukat gazdagon csipkézett attikás főpárkány rejtje el. Az oldalhomlokzatokat támpillérek tagolják, a hajók boltozata fölött nyereg-, ill. félnyereg tető húzódik.

Az elképzelés tehát formát öltött, az épület helyének megválasztása körül azonban oly hosszúra nyúlt a vita, hogy mire a döntés megszületett, Feszl Frigyes már négy esztendeje nem élt. S bár fia 1889-ben felhívta a figyelmet apja meglévő munkájára, a törvényhatósági bizottság 1890-ben mégis új terveket készíttetett a főváros mérnöki hivatalának alkalmazottjával, Barcza Elek építésszel.¹²

Barcza elgondolása (66–68. kép) az akkoriban szokásos történeti stílusok divatjának hódolva neogót megfogalmazásban készült.¹³ Felépítése három hosszhajó egyhajós kereszt-házzal, szintén bazilikális elrendezésben. A főhajó hat-, a mellék- és kereszthajó pedig öt-öt boltszakaszból állt. A poligonális főszentélyt a sekrestyéből ill. kápolnából megközelíthető körüljáró övezte. A főbejárat kis, keresztboltozatos előcsarnokkal indult, melynek zömök falai a homlokzati tornyot tartották. Innen jobbra és balra a főtorony testéhez simuló lépcsőtornyocskák bejárata nyílt. A templombelső első boltszakasza fölött orgonakarzat húzódott, kétoldalt pedig a mellékhajók terét egy-egy kápolna bővítette.

Ez a klasszikus megfogalmazású, minden egyéni vonástól mentes templomterv határozta meg a ma is álló épület felépítését, s a hozzá való ragaszkodás hiúsította meg Lechner Ödön első, zseniális tervének megvalósulását.

A kőbányai polgárok gyűjtési akciója – bármennyire is lelkes volt – a templom költségeihez reális alapul nem szolgálhatott. Az építési szándék akkor lépett a megvalósulás útjára, mikor a kegyúr főváros 1890. okt. elsején 200 000.- forintot szavazott meg az építés költségeinek fedezésére.¹⁴ Ugyanekkor határozták el azt is, hogy a végleges tervek kidolgozását és az árlejtést is Barcza elgondolása alapján kell végrehajtani, mégpedig úgy, hogy az építkezés 1891 tavaszára megkezdhető legyen.

A mérnöki hivatal azonban a végleges tervek elkészítését már nem tudta vállalni,¹⁵ ezért a főváros 1891. április 15.-én úgy döntött, hogy a „templom részletes építési terveinek, költségvetéseinek és az ajánlati verseny feltételeinek haladéktalan elkészítését, s az egész építkezés vezetését Lechner Ödön helybeli magánépítész úrra bízta. . .”¹⁶ (Nincs szó tehát pályázatról, ahogy azt Vámos Ferenc 1927-ben megjelent monográfiájában állítja.¹⁷) A határozat kikötései továbbá, hogy „. . . az összes részletes terv és költségvetés a fővárosi mérnöki hivatal által készített, s miniszterileg jóváhagyott alapterv lehető figyelembe vételével készítendő el, és azokon – tekintettel a rendelkezésre álló költség aránylag csekély voltára – csak olynemű változtatások iránt tehessen esetleg előterjesztést, melyek a templomot egyszerűsítik ugyan, de annak szépségéből levonni mit sem fognak”.

Lechner amilyen örömmel vette a megbízást, annyira nem lehetett inyére, hogy alapjában véve azt várták tőle: adaptálja Barcza Elek tervét úgy, hogy annak kivitele minél kevesebbe kerüljön,¹⁸ a rendelkezésre álló keretet lehetőleg ne haladja meg.

Lechner Ödön egyéniségét és építészti törekvéseit ismerve nem csodálkozhatunk azon, hogy Barcza historizáló koncepcióját alapvetően elfogadhatatlannak minősítette. Feladata megoldását saját elképzelése szerint alkotott, a korszerű építési anyagok-, és technologiaadta lehetőségek alkalmazásával készült terv megvalósításában látta.

Nem törődve a megbízásban foglalt kikötésekkel, hozzálátott saját koncepciójának papírra vetéséhez, és 1892 elején jóváhagyás végett előterjesztette terveit¹⁹ (69–71. kép). Ez a megoldás – ha akkor megvalósul – a kontinens egyedülálló konstrukciója lett volna.

A bizánci építészeti jegyében fogant megoldás szerint a templom centrális belső terét közepén hatalmas kupola borította, melyhez a négy égtáj felé egy szinttel alacsonyabb félkupolák csatlakoztak, majd a 45 fokos átlók irányában elhelyezett kápolnákat újabb szinttel alacsonyabban negyedkupolák fedték. A főbejáráthoz csatlakozó előcsarnok íves folyosókon keresztül kapcsolódott baloldalon a keresztelőkápolna, jobboldalon pedig a harangtorony tömegéhez. Tartószerkezete vasbetonból készült volna.

A terv benyújtásakor Lechner a bizánci stílus alkalmazásának jogosultságát a kereszténység keleti eredetével indokolta. Megbízóiban azonban nagy megrökönyödéssel fogadták mind óhajuk ilyen nyilvánvaló megtagadását, mind pedig az új, Magyarországon még kipróbálatlan konstrukciót, és – bár a képzőművészeti bizottmány a legjobb véleménnyel volt róla – a tervet visszautasították, és szigorúan megtiltották Lechnernek a Barcza tervétől való eltérést.²⁰ Álláspontjukon az a tény sem változtatott, hogy a neogót tervváltással ellentétben ez a megoldás csak 255 578 forintba került volna.²¹

Majd féléves huza-vona után Lechner engedett a megbízói követelésnek,²² és 1893. március 24-re elkészítette második tervét (72–74. kép).²³ Ez a változat már az 1890-ben elfogadott tervek tiszteletben tartásával készült, de csak felépítésében ragaszkodott a gótikához, az architektúra részletei már „lechnerire fordítva” kerültek az épületre. Az építés költségei 310 000 forintra rúgtak. Ez a terv még mindig nem felelt meg a bizottmány igényeinek, ezért – akkor már nagyon türelmetlenül – utasították Lechnert azok záros határidőn belüli átdolgozására.²⁴

Ennek Lechner megfelelt, és 1893. szeptember 14.-re elkészítette a harmadik, immár végleges tervváltozatot (75–76. kép), melyet jóváhagytak.²⁵ Jellemző, hogy ezúttal nem volt akadály a felmerülő többletköltség, a 310 000 forintos összeget elfogadták.²⁶

ÉPÍTÉSTÖRTÉNET

Amilyen nehezen tudtak megállapodni a templom helyének²⁷ és terveinek megválasztásában, olyan nehezen zajlott később az építkezés is.

A kivített árlejtés útján Szabó János építőmester vállalta el, a művezetéssel pedig a tervezőt bízták meg, azzal a kikötéssel, hogy az alapozást 1894-ben meg kell kezdenie, az átadásnak pedig 1895 végéig kell megtörténnie.²⁸

A munkálatokat 1894 áprilisában el is kezdték, június 12-én a szentély alatti falban elhelyezték a templom alapkövét.²⁹ A jó idő beálltával azonban a munka lendülete lanckadni kezdett, és ma már eldönthetetlen, hogy a tervező, vagy a kivitelező hibájából történt-e. Ők egymást okolták, véleményünk szerint azonban a felelősség mindkettőjüket terhelte: Lechner ugyanabban az időben az Iparművészeti Múzeum építkezésével is el volt foglalva, míg Szabó János a milleniumra készülő egyéb beruházások kivitelezésében volt érdekelt. Ráadásul előzetes talajmechanikai vizsgálat híján csak az alapok ásásakor derült ki, hogy a teherhordó talajréteg a tervezettnél jóval mélyebben található, s így a torony alapfalát 286 cm-rel, a hajót 142 cm-rel mélyebbre kellett vinni. Ez mintegy 23 200 forint többletköltséget jelentett, melyet a tanács és a bizottmány azonnal megszavazott,³⁰ a kivitelező azonban 1894. október 11-én megis beszüntette a munkát azzal az indokolással, hogy Lechner nem készítette el az építkezés részletes programját.³¹

A számvevőség Szabó János mentségét elfogadhatatlannak minősítette, a tervezőt pedig felkérte a mulasztás pótlására. A munka azonban csak 1895 nyarán folytatódott, mert Lechner – építési irodájának nehézségeire hivatkozva – csak késve tudta a programot összeállítani.

Ugyanebben az évben a főváros törvényhatósági bizottsága a fővárost megillető kegyúri jogánál fogva úgy döntött, hogy a templom védőszentjéül Szent Lászlót választja.³² 1896. június 27-re az építkezéssel odáig jutottak, hogy – Szent László napján – megtartották a falegyen ünnepélyt.

1897 januárjában egy vihar alkalmával a hajó oszlopai fölött levő nyers faltömeg deformálódása miatt két oszlop megsérült.³³ A hibát hamarosan kijavították, s 1897. augusztus 11-én felszentelték a templom keresztjét. A szertartást Bogisich Mihály c. püspök végezte.³⁴

Az eredeti elképzelés szerint, 'mint láttuk, az építkezésnek már 1895-re be kellett volna fejeződnie, és az a tény, hogy ez az időpont két évvel későbbre tolódott a hívek sorában türelmetlenséget keltett. Ezért a külső munkák befejezése után, amikor Lechner bejelentette, hogy a berendezés 1:10-es léptékű terveinek összeállítása hat-, a munka elkészítése pedig tizennyolc hónapot igényel, a főváros a további megbízást visszavonta tőle.

Ez az intézkedés építész- és művész körökben nagyfokú elégedetlenséget keltett. Száz művész – élükön Alpár Ignáccal – azzal a kérelemmel fordult a fővároshoz, hogy vonja vissza ezt a határozatot, mert a templom nem történeti stílusban épült, hanem Lechner egyéni elgondolása szerint, s ha a belsőt nem tervezheti ő, veszélyben forog az épület harmóniája, és pótolhatatlan értékkel lesz szegényebb a magyar építőművészet.³⁵

Lechner Ödönt is érzékenyen érintette a megbízás visszavonása, de hiába érvelt azzal, hogy az általa létrehozni kívánt stílus különleges tanulmányokat, és ezzel együtt több időt igényel, ez éppúgy nem ingatta meg a tanácsot döntésében, mint ahogy Alpárék beadványa is hatástalan maradt. Az építkezés sürgősségére hivatkozva a tanács – anélkül, hogy az ügyet a közgyűlés elé vitte volna – 1898. február 9-én megbízta Tandor Ottó³⁶ építész a belső berendezés megtervezésével és a további munkák művezetésével.³⁷

A tervek elkészítésére három hónap állt rendelkezésére, az átadás időpontját pedig az év végére tűzték ki. Egy korábbi határozat³⁸ a berendezés költségeire 120 000 forintot engedélyezett, és Tandor minden vele szemben támasztott követelménynek legjobb tudása szerint eleget tett: nem lépte túl az előirányzott költséget (sőt némi megtakarítást is fel tudott mutatni³⁹), és a befejezés időpontjával sem késétt sokat. Papíron tehát minden rendben volt, de azt nem számította ki senki: mennyivel csökkent az épület értéke amiatt, hogy Tandor legjobb tudása – a lechneri mű befejezésében – az anyaghoz való ragaszkodással ki is merült (77–78. kép). Mert sajnos attól, hogy a külsőt is és a belsőt is kerámiából mintázták, a templom még nem lett egységes, e két, homlokegyenest ellenkező „ars poetica”-jú művész alkotása – míg áll – figyelmeztetheti az utókort hasonló tévedések elkerülésének fontosságára.

Tandor Ottó a belső megtervezésekor nem tudta felvenni a „lechneri szálát”, és ha egy általa tervezett templomba került volna ez a berendezés, nem okozott volna stílustörést. Mint építész ismerte és alkalmazta a történeti stílusokat, de sem a szecessziónak, sem a nemzeti stílus kialakításának – alkotásaiból ítélve – nem volt harcosa. Ezért nem találunk magyarázatot arra, hogy ha Tandor ennyire kívül maradt saját korának stílustörévésein, miért vállalta el ezt a munkát, ha pedig megtette, miért zárkózott el annak formavilágától ennyire? !

Az igaz, hogy a vele együtt dolgozó társművészek szinte mindegyike az eklektika képviselője volt, a tervezés és az irányítás azonban az ő kezében összpontosult

A tervei szerint dolgozó művészek közül a legtöbb munka talán Marchenke Vilmos⁴⁰ szobrásznak jutott. Ő mintázta az oltárokat, a szószéket, a keresztelő medencét, melyeket Zsolnay kivitelezett (85. kép), sőt a fából kifaragott berendezési tárgyakat is, melyek Lingel Károly⁴¹ cégénél készültek. A padok, stallumok és gyóntatószékek közül ez utóbbiak oly elismerést váltottak ki, hogy azokat Lingel a párizsi világkiállításra is elküldte.⁴²

Az asztalosmunkát (szélfogók) Guilbrand Gregersen cége⁴³ kivitelezte, összesen 1500 forint értékben: 700 forintért a külső-, 800 forintért a belső ajtókat.⁴⁴ Utóbbiakat szí-

nes üvegbetétekkel, előbbieket pedig ornamentális rézdomborítással készítették a kor leg-foglalkoztatottabb mesterei, az üvegfestő Róth Miksa és Jungfer Gyula lakatosmester.

Róth Miksa⁴⁵ festette – egy kivétellel – a templom összes üveglakát is. Az üvegfestmények egy része ornamentális-, másik része figurális kompozíció volt. A figurálisak mind elpusztultak,⁴⁶ a geometrikus díszűek részben ma is megvannal. Az elpusztult alakos ábrázolásokat a Magyar Építészeti Múzeumban őrzött Róth kartonok között nem találtuk meg,⁴⁷ de egy részük, számszerint hét darab fekete-fehér fényképen ránkmaradt (79–84. kép).⁴⁸ Nincs ábrázolás, de leírásból tudjuk,⁴⁹ hogy a Szent Margit oltár melletti ablak alexandriai Szent Katalint jelenítette meg, és Schifdeck Katalin ajándéka volt, a Szent Antal oltár melletti ablak dr. Virava József ajándékaként Szent Józsefet mutatta be, és hogy a keresztház keleti ablaka – mely Glogovátz és Krause műhelyéből került ki – Benczúr Gyula Vajk megkeresztelése c. kompozíciója nyomán készült. A szentély négy ablaka virágmustrás volt, a középsőt pedig Magyarország királynéjának képe díszítette.

A Szent Antal mellékoltár oltárképe, valamint a főbejárat és a kereszthajó bejáratának oromzati díszét képező üvegmozaikok szintén Róth Miksa alkotásai. A mellékhajók és a kápolnák ablakainak, valamint a Szent Antal és Margit mellékoltároknak a költségeit a kőbányai polgárok adományaiából fedezték.

Jungfer Gyula⁵⁰ lakatosmester készítette a hét külső ajtó rézlemez díszítését. Ez a növényi motívumokat geometrizáló dekoráció nem borította be teljesen a fából készült ajtószárnyakat, s ennek következtében az esőtől nem védett helyeken az ajtószárnyak anyaga rövid időn belül korhadásnak indult. Már 1901 márciusában felmerült a megromgált ajtószárnyak sorsának kérdése,⁵¹ majd 1902. március 18-án Lepter János ajánlatát fogadták el a keresztház két, kétszárnyú és a sekrestye két darab egyszárnyú ajtajának kijavítására.⁵²

Lepter János⁵³ leszedte az ajtók díszítését, és a szárnyakat teljes felületen rézlemezrel fedte be. A munkával 1903. január 3-ra készült el.⁵⁴

Az épületen dolgozó lakatosmesterek sora Páder Nándorral⁵⁵ zárul, aki Jungfernek mesterségbeli tudásban közel egyenrangú társa volt, bár a kőbányai templomon nem végzett jelentős munkát.

Tandor irányítása alatt dolgozott Roskovics Ignác,⁵⁶ aki a főoltár Szent László apoteozisát ábrázoló oltárképet festette. Az ő műve a Szent Margit oltárkép is.

A belső berendezés darabjainak összhangját nagymértékben befolyásolta a falfestés. Mint említettük, ez eredetileg alkalmazkodott a majolika oltárok és az üveglakok színeihez. Alkotója Scholtz Róbert⁵⁷ volt. Az eredeti réteget azonban azóta háromszor is átfestették, s nem valószínű, hogy akár tenyérnyi összefüggő darabot fel lehet tární belőle. A templom vakolata tudniillik a sorozatos beázások és egy tűzoltósági beavatkozás következtében nagyon hiányos, ezért összefüggő darab felszínre kerülését még a később festett rétegek ornamentikájából is reménytelen várunk.

A berendezés tárgyainak említésekor nem feledkezhetünk meg az azóta már elpusztult hatalmas neogót csillárról, mely a négyezeti boltozatról csüngött alá. Készítője Kissling Rudolf volt.⁵⁸

A templom nagyon jó minőségű, ma is működő orgonáját a jägerdorfi származású Rieger testvérek készítették. Velük tulajdonképpen befejeződik a kőbányai templom ismertebb mestereinek sora.^{5 9}

Néhány beemelési tárgy még nem volt a helyén,^{6 0} amikor 1899. március 21-én Kanovics Béla Mór apátplébános, ker. esperes egyháziilag megáldotta a templomot, és megtartotta benne az első szentmisét. Az épületet a közhasználatnak 1899. április 2-án adták át.^{6 1}

Noha a művészek és mesterek mindegyike becsülettel elvégezte feladatát, a templom – mire elkészült – olyan heterogén belső képet adott, mintha annak elérése elsődleges szempontja lett volna tervezőjének. A történelem folyamán előforduló stílusok szinte összes neo-változata megtalálható e belsőben, méghozzá egyetlen tervező tollából, az egyes kivitelezők kezevonásának ötvözetében: neoreneszánsz majolika főoltár, neoromános mellékoltárok, neogót csillár, neobarokk gyertyatartók stb. Ilyen zaklatott összkép után a részletek megoldása sem adott megnyugvást: a majolikából mintázott drapéria anyag-szerűtlensége, a túldíszített falak stb.

Nem csoda, hogy az átadás után sem csitulak az építkezés folyamán felborzolódott kedélyek, s egyre-másra követték egymást a sajtóban a különböző érzelmektől fűtött cikkek.^{6 2}

Alig három évvel az átadás után, 1902 nyarán a belső festés peregni kezdett a falakról.^{6 3} A szöszék helye sem bizonyult a legalkalmasabbnak,^{6 4} ezért még abban az évben áttették mai helyére. A falfestés pótlását, valamint a rossz szellőzés miatt felmerülő javításokat szintén Scholtz Róbert végezte el.

Ezt követően a levéltári és tervtári anyag hiányosságai miatt homályban marad a templomban végzett átalakítások története. A különböző korokban készült fényképek adnak ugyan némi tájékoztatást, ezeket a változásokat indokolni és pontosan datálni még sincs módunk.

A legtöbb károsodást úgysem a kisebb változtatások okozták, hanem a második világháborús sérülések, és az a tény, hogy ezek kijavítására, pótlására mostanáig nem kerülhetett sor. Akkor rongálódtak meg a homlokzati tornyok és semmisült meg a huszártorony. Leégett a fedélszék nagy része, és ezzel együtt elpusztult a tetőhéjalás. Ennek következtében a belső állandóan beázott. A homlokzat kerámia díszei megsérültek és szobrai megcsontultak.^{6 5}

Az 1945 és 1948 között eszközölt helyreállítás a szükséges nemesebb anyagok hiánya folytán csupán állagmegőrzésre szorítkozott. Csak az utóbbi években kezdődtek meg a szakszerű helyreállítási munkák.

AZ ÉPÜLET MŰEMLÉKI VÉDETTSÉGÉNEK TÖRTÉNETE

Az előzőekben már utaltunk arra, milyen kemény küzdelmet kellett vívnia Lechner Ödönnek célkitűzéseinek elérése érdekében. A kőbányai templom a túlságosan sok kötöttség miatt nem válhatott olyanná, amilyenné tervezője szerette volna alakítani. Említettük már, hogy Lechner sok művész-társa annakidején tisztában volt törekvéseivel, cél-

kitűzését helyesnek tartotta, és elvben többen mellette álltak. Idővel azonban ezek zömmel elfordultak tőle, és a Lechner által képviselt irányzat a neostilusok újabb erősödésével⁶ hanyatlani kezdett.

Részben ez, részben pedig a Lechner épületei körül lezajlott bonyodalmak (melyre a kőbányai templom az egyik legjobb példa^{6,7}) ismeretének hiánya építészetének lebecsülését, illetve félreértését okozta, melyet sokáig nehéz volt kitörölni a köztudatból.

Noha Lechnernek kezdettől fogva számos lelkes híve és halála után is sok (inkább a külsőségeket értékelő) követője volt, művészetét igazán helyesen elsőként Fülep Lajos ismerte fel és értékelte 1916-ban írt, és 1918-ban megjelent tanulmányában.^{6,8} Bár ez az írás 1923-ban könyvalakban is megjelent,^{6,9} gyakorlatilag hatástalan maradt, még a Lechner követők sem aknázták ki értékeit, sőt említésével sem találkozunk.^{7,0}

A kőbányai templom műemléki értékelésével sajátos módon mégis meglepően korán, már az első, kéziratos formában készült, félhivatalos műemléjegyzekekben^{7,1} találkozunk, melyet Lechner Ödön unokaöccse, Lechner Jenő állított össze 1924-ben. Ennek alapjául egy korábbi, 1917-ben szerkesztett javaslat szolgált.^{7,2}

Hivatalos formában első ízben az 1949-ben összeállított ideiglenes műemléjegyzekekben szerepel,^{7,3} rangsorolás nélkül, mivel ez a jegyzék nem alkalmaz még védettségi kategóriákat.

A Budapesti Városépítési Tervező Iroda által 1952-ben félhivatalosan összeállított, csak a fővárosra vonatkozó műemléjegyzekekben^{7,4} elsőrendű műemlékként szerepel. (A jegyzék terminológiája: elsőrendű műemlék = műemlék, másodrendű műemlék = műemlékjellegű épület).

Benne van az első országos, 1953-ban kiadott, csak az elsőrendű műemlékeket tartalmazó jegyzékben^{7,5} is, és ez az értékelés változatlan az 1952-es jegyzék 1955-ös, javított kiadásában is.^{7,6}

Dr. Borsos Béla-Sódor Alajos-Zádor Mihály 1959-ben megjelent könyve,^{7,7} mely magába foglalja a budapesti műemlékek listáját is, még elsőrendűként ismeri, de az 1960-ban megjelent országos műemléjegyzekekben^{7,8} már műemlékjellegű minősítéssel szerepel.

Az 1967-es, csak a fővárosra vonatkozó jegyzékben^{7,9} megmaradt ez a rangsorolás, és így tartalmazza a legutóbbi műemléjegyzekek is.^{8,0}

JEGYZETEK

¹ DAUSZ GY.: Kőbánya múltja és jelene, Bp. 1913. 91.

² SCHOEN A.: A kőbányai Szent László plébániatemplom. Magyar Főváros, 1939. júl. 7. 3–4.

³ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága 1884-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei, Bp. 1915. 123.

⁴ Budapest főváros X-ik kerületében építendő templom elhelyezésének átnézeti térrajza, 1885. május BTM Várostartó Oszt. tervtárában.

⁵ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága 1886-ban tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei, Bp. 1886. 97

⁶ Uo. 169.

⁷ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága 1887-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei, Bp. 1887. 74.

⁸ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága 1888-ban tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei, Bp. 1888. 170.

⁹ A korabeli sajtóban megjelent kisebb cikkeket leszámítva az épület történetével először Vámos F. foglalkozott. 1927-ben megjelent két kötetes Lechner monográfiájában Lechner első és harmadik tervét tárgyalja. Erre később még visszatérünk.

Schoen A. 2. jegyz.-ben idézett művében részletesebben követi az építkezést megelőző eseményeket, de csak Lechner terveit említi.

Az első, aki ír a fővárosi mérnöki hivatal által készített tervekről Seenger Ervin, de ő is csak megemlíti, évkör megjelölése nélkül. (Senger E.: Történelmi stílusú egyházi építészeti fővárosunkban és a kőbányai Szent László-plébániatemplom. Tanulmányok Budapest Múltjából X. 1943. 257.)

Lechner Ödön másik monográfiája, Kismarty–Lechner Jenő 1961-ben megjelent könyvében az építkezést szintén csak Lechner Ödön szempontjából tárgyalja, így elődeinek adatait nem bővítette. Megjegyzi: „A kőbányai Szent László plébániának nincsen Historia Domus-a, és így a templomépítés folyamatáról nincsenek hiteles feljegyzéseink. A Főváros tervtárában elfekvő terveken és kísérő okmányain olvasható dátumokon kívül csak a korabeli hírlapi közlésekre támaszkodhatunk.” (p. 74.)

¹⁰ BTM Várostartörténeti Oszt. tervtára: *Kőbánya 60.329*

¹¹ A szóbanforgó tervet az Országos Levéltár (a továbbiakban OL) őrzi: *T. 11. Feszli hagyaték 4. téka No. 3.* (Épülettervek 1–306.) fol. 75, 230, 231, 236 és 238.

¹² BARCZA E.: (1853–1913) életének és munkásságának összefoglalását I. SZENDREI–SZENT-IVÁNYI: Magyar képzőművészek lexikona I. Bp. 1915. 121–122.

¹³ Budapest Főv. Tan. VB. Városrendezési és Építészeti Főoszt. tervtára: 39124 hrsz.-ú tervcsomóban.

¹⁴ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága 1890-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei, Bp. 1890. 153.

¹⁵ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL) *IV. 1407/b. Tanácsi iratok: I. 5140/1884.*

¹⁶ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága 1891-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei, Bp. 1891. 70.

¹⁷ VÁMOS F.: Lechner Ödön, Bp. 1927. 17. Ráadásul az évszám meghatározásába is tévedés csúszott mert – mint látni fogjuk – Lechner első tervét 1891. ápr. 15-én követően kezdte el, s 1892 első felében mutatta be, nem pedig „1893 végén, 1894 elején.”

¹⁸ Lechner számításai szerint Barcza tervének megvalósítása 297 835 forintba, a mérnöki hivatal szerint 270 000 forintba került volna (BFL, 15. jegyz.-ben id. iratcsomó).

¹⁹ Az eredeti tervet sajnos nem sikerült megtalálni, feltehetően elpusztultak. Több, 1930-ban megjelent lapban említik, hogy a XII. nemzetközi építész kongresszus alkalmából Lechner Ö. kőbányai templomának terveit is kiállították (MAGYAR V.: Magyaros építészeti törekvések a Nemzeti Szalonban. Magyar Építőművészet, 1930. 9. sz. 15–32. Uő: A XII. nemzetközi építészkongresszus tervkiállításának mérlege. A Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye, 1930. 64. köt. 381., továbbá KÁRPÁTI A.: A magyaros építészeti törekvések kiállítása a Nemzeti Szalonban. Magyar Iparművészet, 1930. 161., Vállalkozók Lapja, 1930. szept. 6. 1.). Arra azonban nem derül fény, hogy mind a három változat szerepelt-e, vagy csak valamelyikük, s így nem tudhatjuk: a jelzett időpontban a tervek megvoltak-e még, vagy talán már a kiállításon is csak reprodukciójuk volt meg. Lehetőség mindkettőre van, hiszen az Építő Ipar 1893. jan. 12-i száma az első- (p. 7–8.), az 1894. jún. 13-i száma pedig a harmadik tervváltozatot közölte (p. 411. és 27–30. rajzmelléklet).

²⁰ BFL, *IV. 1407/b. I.5140/1884. 24678/92* ikt. számon.

²¹ Uo., Lechner Ö. 1893. jan. 15-én kelt levele szerint. Az igaz, hogy ez is jóval több az előirányzott 200 000 forintnál, de ezt a határt már 1890-ben irreálisan állapították meg, mert az alapterv kivitele a mérnöki hivatal számításai szerint is 270 000 forintra rúgott volna.

²² A 15. jegyz.-ben idézett forrás 32591/92 ikt. számú határozata szerint Lechner Ö. három havi halasztást kapott az új tervek elkészítésére.

²³ Bp. Főv. Tan. VB Városrendezési és Építészeti Főoszt. tervtára, 39124 hrsz. szerinti tervcsomó.

²⁴ BFL, *IV. 1407/b. I. 5140/1884. 3228/93* ikt. számon.

²⁵ Ezek eredeti példánya is feltehetően elpusztult. Az Építő Ipar 1894. évfolyama közli őket. L. még 19. jegyz.-ben mondottakat.

²⁶ L. 15. jegyz.-ben idézett forrás 14463 ikt. sz. határozatát.

²⁷ Az 1887-es döntés után – amikor végre a Bánya téri változat mellett kötöttek ki – csak 1893. jún. 9-én határozták meg, hogy milyen szögben álljon az épület az akkori Jászberényi úthoz viszonyítva. (L. 15. jegyz.-ben idézett forrást).

²⁸ L. 15. jegyz.

²⁹ Uo.

³⁰ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága 1894-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei, Bp. 1894. 189.

³¹ L. 15. jegyz.

³² Uo., 1514 ikt. sz. határozat.

³³ L. 15. jegyz.

³⁴ Fővárosi Közlöny 1902. 978.

³⁵ A 15. jegyz.-ben idézett forrás, 3870/98 ikt. számon. Csak néhány a kérvény aláírói közül: Beniczúr Gyula, Csók István, Fadrusz János, Fényes Adolf, Ferenczy Károly, Feszty Árpád, Freund Vilmos, Gerster Kálmán, Giergl Kálmán, Glatz Oszkár, Grünwald Béla, Györgyi Kálmán, Huszka József, Jakab Dezső, Kallós Ede, Kernstok Károly, Komor Marcell, Korb Flóris, Kőrösi Albert, Lotz Károly, Pásztor János, Quittner Zsigmond, Ray Rezső, Sándy Gyula, Stróbl Alajos, Székely Bertalan, Thorma Sándor, Vaszary János, Zala György stb.

³⁶ Tandor Ottó (1852–1913) a műegyetem elvégzése után egykori tanára Steindl irodájába került, aki egyébként képességeit nagyra becsülte, és később irodájának vezetését is rá bízta. Csendes természetű embernek tartották, aki a súrlódások elkerülése végett megtette pl. azt, hogy az erzsébetvárosi plébániatemplom pályázatára készített tervét – miután megtudta, hogy Steindl is pályázik – nem nyújtotta be (Steindl a pályázatot megnyerte!). Később aztán felhasználta a tervet egy másik pályázaton, ahol első díjjal jutalmazták. Ilyen előzmények után nem könnyű megérteni, miért vállalta el a kőbányai templomra vonatkozó megbízást. Elképzelhetetlen, hogy nem volt tudomása a Lechner építészete, személye és a megbízás visszavonása körül viharossá korbácsolódott közvéleményről. Nekrológirója szerint Steindl tanácsára tette. A templom berendezésének befejezése után több megbízást nem vállalt, hanem a műegyetem tanára lett. Munkássága kezdetén főleg pályázatokon vett részt, 1886-ban a vingai templom pályázatán második díjat, 1890-ben a Magyar Mérnök- és Építészegylet pályázatán ismét templom tervvel első díjat, egy évvel később az iparművészeti múzeum- és iskola pályázatán, Lechner Pártos mögött második díjat kapott. 1893-ban a milleneumi kiállítás történelmi csarnokára kiírt pályázaton 1500 koronával jutalmazták munkáját. Mindezek mellett Steindl helyettes volt az országház építkezésénél. Helyreállítási munkái közül a szakirodalom főleg az ócsai templom restaurálásáról szól elismerően. 1911-től tagja volt a Műemlékek Országos Bizottságának is. (Irod.: Vállalkozók Lapja 1886. nov. 17. 2., 1891. júl. 1. 3., 1892. márc. 24. 2., 1911. febr. 1. 13., Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye, 1890. 493–496., Vasárnapi Ujság, 1891. 492., Építő Ipar 1893. 135., Magyar Génius, 1896. 387., 392. Budapesti építőmesterek ipartestületének VIII. évkönyve, Bp. 1912. 171. Művészet, 1913. 282.

³⁷ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűléseinek jegyzőkönyvei, Bp. 1898. 69.

³⁸ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűléseinek jegyzőkönyvei, Bp. 1897. 499.

³⁹ A 15. jegyz.-ben idézett forrás szerint ez az összeg 5 671 forint volt. és ebből a pénzből a következő munkákra futotta még: a három timpanon mozaikjára, egy db. cibóriumra, két db. díszes zászlóra, egy feltámadási szoborra, két szenteltvíztartóra és két oltárszönyegre a mellékoltárokhoz.

⁴⁰ Marchenke Vilmos (1842?–1915) baráti viszonyban volt a Lechner családdal, Kismarty-Lechner Jenő véleménye szerint Lechner Ödön más épületein is dolgozott. Főleg díszítőszobrász-munkák mintázását vállalta, és a hetvenes évek közepétől korának egyik legfoglalkoztatottabb mestere volt. Ott találjuk az Egyetemi Könyvtár, az új városháza, az operaház, a lipótvárosi bazilika, a Sugár úti Karsay palota, a Wenkheim palota (ma Főv. Szabó E. Könyvtár) stb. építkezésének mesterei között. Tervek modellezésére is vállalkozott, ő készítette az országház és a budai Királyi Vár átépítési terveinek makettjét. (Irod.: Budapesti Bauzeitung und Wohnung-Anzeiger 1874. 9. sz. 64., 11. sz. 80. és

1875. 9. sz. 66., Bauzeitung für Ungarn, 1877. 232., 1882. 42., 1888. 189. és 1890. 2., Vállalkozók Lapja, 1882. jan. 18. 3., Építőipar-Építőművészet, 1915. 16. sz. 94., KISMARTY-LECHNER J.: Lechner Ödön, Bp. 1961. 15–16.)

⁴¹Id. Lingel Károly (1837–1913) az első magyar faáru- és bútorgyár alapítója. Esztergályosként kezdte, néhány évig Németországban, Nürnbergben dolgozott. Pesten, az 1864-ben alapított Rózsa utcai esztergályos műhelyét gyárrá fejlesztette. Ő volt az első, aki kézi erővel hajtott marógépet alkalmazott. 1874-ben gépeit már gőzerő hajtotta. Gyártmányaival hamarosan országos hírnevet szerzett magának. 1898-ban két fia, Károly és János a cég belfelügyeletté, akik apjuk halála után jelentősen kibővítették, és iparművészeti jellegű bútorkiállítására specializálták a gyárat. Id. Lingel K. visszavonulásakor, 1912-ben érdemeinek elismeréséül leányfalvi előnévvel nemességet és Ferenc József-rendet kapott. Ifj. Lingel K. 1944-ben bekövetkezett haláláig vezette a gyárat, mely 1948-ban állami tulajdonba került és beolvadt a Budapesti Bútoripari Vállalatba. Id. Lingel ismertebb alkotásai voltak: a Királyi Vár iparművészeti felszerelése és a Szent István bazilika, valamint az erzsébetvárosi templom berendezése. (Irod.: A Hét, 1899. 244., Magyar Iparművészet, 1903. 162., Építő Ipar, 1905. 391–394. és 1912. 495., Vasárnapi Újság, 1913. 136., Magyar Életrajzi Lexikon I. Bp. 1967. 75., Budapest Lexikon, Bp. 1973. 650.)

⁴²A Hét, 1899. 244. Megjegyezzük, hogy a stallumon később némi átalakítást végeztek, ma már nincs baldachinja, de az átalakítást az eredeti pártázat felhasználásával végezték, így nem zavaró.

⁴³Guilbrand Gregersen (1824–1910) ácsmesterként került 1847-ben Norvégiából Magyarországra, ahol először vasútépítkezéseknél dolgozott. 1848-ban honvédként állt be a magyar hadseregbe. A szabadságharc leverése után is főleg vasúti hidak építésében vett részt. Vállalkozásának alapítási éveként 1850-et tartják számon. Cégének nevéhez fűződő fontosabb építkezések: híd a Vág és Ipoly felett, vasútvonal Érsekújvár és Esztergom között, a szolnoki vasúti fehérsík, a szegedi híd stb. 1865-ben megvásárolta a Luzenbacher-féle fűrész- és fátelpepet, és ennek alapján bontakoztatta ki vállalkozását, mely 1875-ben 315, 1887-ben már 600 munkással dolgozott. 1873 után fiai bekapcsolódtak a cég vezetésébe, akik apjuk halála után a vállalkozást tovább fejlesztették. (Irod.: GELLÉRI M.: A magyar ipar úttörői. Bp. 1887. 113–116., LÉDERER E.: Az ipari kapitalizmus kezdetei Magyarországon. Bp. 1952. 243., VÖRÖS K.: Budapest legnagyobb adófizetői 1873-ban. Tanulmányok Budapest Múltjából, XVIII. Bp. 1971. 264.)

⁴⁴Ld. 15. jegyzetben idézett forrást.

⁴⁵Róth Miksa (1865–1944) L. önéletrajzi munkáját: Egy üvegfestőművész emlékei, Bp. 1943.

⁴⁶A szentélyben látható három, ablakos üvegtábla nem Róth alkotása. Ezek később kerültek oda, mesterük Palka József (1860–1952), ausztriai származású üvegfestő nemzedék tagja volt, aki tanulmányait Bécsben végezte. Tanára Kölber Dezső volt. Önálló műtermet 1894-ben nyitott Budapesten. Itt készítette el több ország (köztük Ausztria, Észtorország, Románia) mintegy 600 templomának üvegtábláit. Az egyházi üvegfestészet terén szerzett érdemeiért X. Pius pápa „Pro Ecclesia et Pontifice” arany érdemkeresztellett tüntette ki. Az első magyar iparművészeti tárlaton az iparügyi minisztérium bronzérmét, az országos kézműipari kiállításon az arnykoszorús mesteri címet kapta. (Irod.: Vállalkozók Lapja, 1912. júl. 10. 15., THIEME–BECKER: Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler XXVI. Leipzig 1932. 162., ÉBER–GOMBOSI: Művészeti Lexikon II. Bp. 1935. 252., SÁGHELYI L.: A magyar üvegesipar története, Bp. 1938. 434., Uő.: Az üvegművészet könyve, Bp. 1948. 368.)

⁴⁷Ez az anyag nem a teljes Róth hagyaték, ezért felkerestük Róth Amáliát, a művész hagyatékának tulajdonosát, aki Róth Miksa számottevő mennyiségű munkáját őrzi. A kőbányai templom ablakainak kartonjai sajnos innen sem kerültek elő, csupán a kereszthajó egyik bejárata fölötti mozaikjának terve.

⁴⁸BTM Várostartörténeti Oszt. fotótára a meliékhajók hat ablakának fényképét őrzi, a keresztház nyugati ablakának tervét pedig a Magyar Géniusz 1899. ápr. 16-i száma reprodukálta.

⁴⁹SCHOEN A.: A kőbányai Szent László plébánia-templom. Magyar Főváros, 1939. júl. 7. 3–4.

⁵⁰Jungfer Gyula (1841–1908) Irod.: PEREÁZKY K.: Budapest utolsó száz esztendejének kovacsoltvas-művészete és jelentősebb mesterei, Építés-Építészettudomány, Bp. 1976. 3–4. sz. 395.

⁵¹L. 15. jegyzetben idézett forrást: a kőbányai templom építési bizottságának 1901. márc. 14-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből.

⁵² L. 15. jegyz.-ben idézett forrást, 52740/902. ikt. számon.

⁵³ Lepter János (1855–1934) munkásságának kutatása folyamatban van. Tevékenységének rövid összefoglalását l. Perekó K. 50. jegyz.-ben idézett tanulmányában. Megjegyezzük, hogy a 15. jegyz.-ben idézett forrás adatokat tartalmaz Lepternek a X. ker. plébánia épületén és a volt Sziget és Ügnyök utca sarkán lévő iskolán végzett munkáiról (14035/901. ikt. számon.).

⁵⁴ Lepter négy kapu fémdobborítását készítette el, ami a Jungfer által végzett munka mennyiségének több mint a fele. A számlák szerint Jungfer 5300 koronát, Lepter 2275 koronát kapott. Utóbbi valamivel kevesebb az előbbi felénél, de tudjuk, hogy Jungfer számlájának összegében a szentélyhez, a két kápolnához és a szószekekhez sárgarézből készült rácsainak ára is benne volt. (Ld. 15. jegyz.-ben idézett forrást: 58149/898., 30086/899., 52740/902., 10636/903. ikt. számokon). Lepter honoráriumának összegéből ítélve valószínű, hogy a teljes fémdobborítást újra készítette. Ebben az esetben minden elismerést megérdemel, annyira tökéletesen sikerült utánoznia Jungfert. Fel kell azonban vetnünk annak a lehetőségét is, hogy – mivel az iratok csak a faanyag tönkrementeléről szólnak – Lepter az eredeti fémdíszítést újra felhasználta. Ez esetben szerzősége csupán a lemezborítás és a meglévő díszítmények összedolgozására zsugorodik.

⁵⁵ Páder Nándor (1850 k.-1912) tevékenységének rövid összefoglalását l. Perekó K. 50. jegyz.-ben idézett tanulmányában.

⁵⁶ Roskovits Ignác (1854–1915) Irod.: LYKA Károly nekrológia a Művészet 1915-ös évfolyamában. (448.)

¹ ⁵⁷ Scholtz Róbert (1837–1912) szüléziai születésű szobafestő. Apja hivatalnok volt. Inasévei letelte után Bécsbe került, és a rajzakadémia tanfolyamait látogatta. Már bécsi tartózkodása alatt dolgozott magyarországi megrendelésekre. 1857-ben megtelepedett Pesten, s üzletet nyitott. Ettől kezdve lassan kiemelte a szobafestő ipart a mesterség szűk korlátai közül elsődrendű műiparrá fejlesztve azt. Maga képzett segédeket. Iparában szerzett érdemeit kiüntetésekkel és az udvari szobafestő cím adományozásával honorálták. Ő volt a budapesti szobafestők és mázólok ipartestületének elnöke is. Munkái megtalálhatók a régi műcsarnok, a ferencvárosi-, a józsefvárosi-, a terézvárosi-, a kőbányai-, a Mátyás- és a belvárosi templomok, a lipótvárosi bazilika, az operaház, a vigadó, a keleti pályaudvar, a várkert-bazár, a volt New York kávéház, az egykori Kúria, a fővámház, az országház és számos budapesti bérpalota épületében. (Irod.: Budapesti Bauzeitung und Wohnungs-Anzeiger, 1874. 217., Bauzeitung für Ungarn, 1877. 195. és 371., 1878. 181., 1879. 222., 1881. 163., 1882. 195., 1889. 31., 159., 168., 1891. 116. és 1894. 246., KURTZ V.: A budapest-ferencvárosi rk. plébániatemplom, Bp. 1879. 44., Vasárnapi Újság, 1883. 733., EGYESI G.: A magyar kir. államvasútak központi személy-pályaudvara, Ország-Világ, 1884. 533., GELLÉRI M.: A magyar ipar úttörői, Bp. 1887. 221., Vállalkozók Lapja, 1895. máj. 14. l., 1897. ápr. 13. 5., Magyar Génius, 1896. 388., Építő Ipar, 1912. 246.)

⁵⁸ Ld. 15. jegyz.-ben idézett forrást.

⁵⁹ A teljesség kedvéért legalább neveik felsorolásával megemlékezünk az épület munkálatainak több résztvevőjéről: Oppenheimer Ignác szobrász, Müller Ernő, Seenger Béla, Hauszmann Sándor és Áprily János kőfaragó mesterek, Melocco Péter padlóburkoló, Bodicsi Sándor és Walser Ferenc cége (harangok), Ozarovszky Henrik mázólok-, Hérmán Ödön kárpitos-, Sowinszky József órás-, Tóth Imre bádogos-, Wellisch Arnold ács- és Ehrlich kályhás mesterek.

⁶⁰ Pl. a nagy harang, mert a Bodicsinál megrendelt három harang közül csak kettőt vettek át, a nagy haragnak nemkívánt hangja lévén. Szűts és tsa. cégétől, akik a templomfelszereléseket szállították, csak némi huza-vona után vettek át különböző kandelábereket, a főoltár szőnyegét, egy koporsó-terítőt stb. (Ld. 15. jegyz. 1900. dec. 6-án kelt iratban).

⁶¹ L. 15. jegyz.-ben idézett forrást.

⁶² Itt jegyezzük meg, hogy a korabeli lapok és a levéltári forrásmunkákat nélkülöző szakirodalom egyes adatai nem egyeznek az általunk hitelesnek minősített adatokkal. Az építéstörténet leírásakor nem állt módunkban ezeket kitérni, ezért alább időrendben felsoroljuk azokat, melyek véleményünk szerint téves adatokat tartalmaznak, s amelyekről eddig még nem esett szó:

Vállalkozók Lapja, 1892. máj. 24. 3.: „Lechner Ödön kőbányai templom tervét – melyet már elfogadtak – a közgyűlés elő terjesztik, mivel az előírányozott 200 000 forintot csaknem kétszeresen túllépi. . .” Ezt az adatot átveszi Kismarty-Lechner J. Lechner Ödön c. monográfiájában (p. 67.).

„Építő Ipar” 1894. aug. 22. 411.: „A tervező a rendelkezésre álló összegre való tekintettel (400 000 forint) tartózkodott a részletezéstől. . .” írta Gerster K.

Vállalkozók Lapja, 1897. jún. 30. 2.: „Lechner Ödön készíti a kőbányai rk. templom díszítésére és berendezésére vonatkozó vázlatterveket, mely munkálatokra a felügyeleti bizottság 100 000 forintot szavazott meg.”

⁶³Nem Scholtz hibájából. Ld. 15. jegyz.-ben idézett forrást.

⁶⁴L. a hosszmetset tervét (a 13. jegyz.-ben megadott helyen).

⁶⁵SCHOEN A.–KARDOS GY.–ZAKARIÁS G.: Budapest műemléki kárai 1944/45-ben. Kézirat a Főv. Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjteményében. Bp. 1950. 175–176.

⁶⁶Ennek egyik legjelentősebb képviselője éppen Alpár Ignác lett, aki 1898-ban még a leghatározottabban Lechner mellett állott.

⁶⁷Akadtt olyan bíráló is, aki Lechner számlájára írta a Tandor hibáit, amelyeket ugyan jogosan kifogásolt, csupán eredetük körülményeit mulasztotta el felkutatni. Így ír: „Ezért nem győz meg felelőtlen kőbányai temploma. . . Tekintsünk csak. . . a kőbányai példára, gótikus, reneszánsz, mór, indiai és magyar építészeti elemeivel. Csak a vak nem látja a kiáltó ellentétet, . . . a kapkodó válogatás korszakok keverék voltát. . .” (dr. HORVÁTH M.: A történeti templomépítészet Budapesten, Bp. 1946. 16–24.)

⁶⁸FÜLEP L.: A művészet forradalmától a nagy forradalomig I. Bp. 1974. 275–293. Ez a tanulmány először 1918-ban jelent meg a Nyugatban.

⁶⁹FÜLEP L.: Magyar művészet, Bp. 1923.

⁷⁰Pl. JÁNSZKY B.: A magyar formatörekvések története építészetünkben 1894–1914. Bp. 1929.

⁷¹Dr. LECHNER J.: Budapest székesfőváros műemlékeinek és műemlékszerű épületeinek lajstroma, Bp. 1924. 40. (kézirat)

⁷²Dr. KISMARTY-LECHNER J.: Budapest építőművészeti topográfiája, Bp. 1917. (kézirat). Épületünket már ez is tartalmazza.

⁷³Budapest műemlékjellegű épületeinek jegyzéke. Összeállította GENTHON I. és ZAKARIÁS G. S. (sokszorosítás) Bp. 1949. 74.

⁷⁴Budapest műemléképületeinek jegyzéke. Budapesti Városépítési Tervező Iroda, Bp. 1952. X/1.

⁷⁵Műemlékjegyzék az 1953. júniusi állapot szerint. Kiadja a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya, Bp. 1953. 36. (sokszorosítás)

⁷⁶Budapest műemléképületeinek jegyzéke. Budapest városképi és műemléki vizsgálata (II. jav. kiad.) Budapesti Városépítési Tervező Vállalat, Bp. 1955. 109.

⁷⁷Dr. BOROS B.–SÓDOR A.–ZÁDOR M.: Budapest építészettörténete, városképei és műemlékei, Bp. 1959. 328.

⁷⁸Országos Műemléki Felügyelőség: Műemlékjegyzék, Bp. 1960. 54.

⁷⁹Budapesti Műemlékfelügyelőség: Műemlékjegyzék, Bp. 1967. 62.

⁸⁰Magyarország műemlékjegyzéke. Összeállította az Országos Műemléki Felügyelőség és a Budapesti Műemlékfelügyelőség. Felelős szerk. dr. Tilinger István, az OMF igazgatója. Bp. 1976.

